

MEGHÍVÓ

a Magyar Pax Romana, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Egyesület és az Egyház és Társadalom online folyóirat

Lehet-e? Fórumára

Időpont: 2016. május 23-án, hétfőn 17.00-19.00-ig

Helyszín: a Pesti Evangélikus Egyház Gyülekezeti Nagytermében (Bp. V. Deák Ferenc tér 4. I. em.)

Térkép: <https://goo.gl/maps/YRXVHW2na5K2>

A bizonytalanság kora

Hankiss Elemér 2010 körül kezdte így titulálni a ránk váró időket. Mindig is a létezés egyik alapelemének tekintette azt a paradoxont, hogy a biztonságra vágyó emberiség módszerek garmadájával igyekszik leküzdeni állandó bizonytalanság-érzetét. A meghívónk végén közölt szövegből kiderül, hogy miért érezte egyre meghatározóbb korérzetnek a bizonytalanságot. Fórumunkon a Hankiss-teóriát és utóéletét, valamint mai közérzetünket szeretnénk vizsgálat tárgyává tenni.

Kalauzunk egy teológus és egy politológus.

Előadók:

- **Donáth László lelkész, teológus**
- **Lengyel László közgazdász, politológus**

Mellékleteként küldünk Önöknek egy rövid tájékoztató anyagot, melyben minden fontos információ megtalálható az adás online követési lehetőségéről, az előadónak feltenni kívánt kérdések elküldési tudnivalóiról, valamint a korábban elhangzott viták anyagának megtekintéséről.

Minden érdeklődőt szeretettel várunk a Deák téren és a számítógépek előtt:

Kőszegi Ábel moderátor

HANKISS ELEMÉR:

A bizonytalanság kora?

Válság nyomán új világrend, vagy épp ellenkezőleg, új világzűzavar van-e kialakulóban? – boncolgatja történelmi példák segítségével a jelen súlyos kérdéseit írásunk szociológus szerzője.

Az – akkor még kéttagú – emberiség utoljára az Édenkertben érezhette magát biztonságban. Leszakítván az almát, kilépve a kert kapuján, a bizonytalanság világában találta magát. Hamar kiderült, hogy az élet veszélyes foglalkozás. Az ember azóta is a bizonytalanságok világában él. Életben kell maradnia a lehetőségekkel és veszélyekkel teli világban. Szembe kell néznie az ismeretlen jövővel, saját döntéseinek kiszámíthatatlan következményeivel, betegségekkel, veszélyes ragadozókkal, még veszélyesebb emberi ellenfeleivel és az emberi sors valamennyi kiszámíthatatlan fordulatával.

Vannak filozófusok, történetfilozófusok, teológusok – Nietzsche, Heidegger, Jaspers, Derrida, Löwith, Niebuhr, Tillich, Caputo és mások –, akik szerint a bizonytalanság az emberi lét állandó, lényegi, ontológiai eleme. „Mindig válság volt, csak az emberiség elrejtőzött előle, és nem vett róla tudomást” – írja Hamvas Béla. Mások azt hangsúlyozzák, hogy a biztonság és a bizonytalanság élménye hullámmozott a történelem során. Voltak korok s helyzetek, amelyekben az emberek viszonylag biztonságban érezhették magukat, máskor viszont felerősödött a bizonytalanság. Birodalmak összeomlásakor, átmeneti korokban, háborúk, polgárháborúk, gazdasági válságok, kényszerű vándorlások, járványok, nagy természeti csapások idején. S nem utolsósorban olyankor, amikor egy-egy nagy civilizáció „védőkupolája”, világértelmezése, szimbólumrendszere megropant, s az adott civilizáció már nem tudott választ adni az emberi élet alapvető kérdéseire. Gondoljunk csak a

klasszikus görög kultúra vagy a Római Birodalom hanyatlására és a kereszténység kialakulásának korai századaira, a hagyományos kereszténység válságára a XV–XVI. században, vagy a feudális gazdasági-társadalmi rend és világértelmezés felbomlására a XVIII–XIX. század fordulóján.

A XIX. század Európájában a jómódú polgárok viszonylag biztonságban érezhették magukat, bár egy-egy háború vagy forradalmi hév végigsöpört a kontinens egy-egy részén, és az akkor még gyógyíthatatlan betegségek a gazdag családokat is állandó szorongásban tarthatták. A XX. században azután berobbantak a nagy bizonytalanságok. Az első és második világháború, a gazdasági világválság, a parancsuralmi rendszerek félelmetes térhódítása, majd a hidegháború korszaka. A század utolsó harmadában a nyugati társadalmak kezdték azonban biztonságban érezni magukat; egyre inkább jellemzőjükké vált a réveteg alvajárás.

A háború és a hidegháború elmúltával a demokrácia, a piacgazdaság, a nyugati világmodell végső győzelmének, a nagy világproblémák fokozatos és sikeres megoldásának álnyugalomába ringatták magukat. Igaz, megjelentek vészjósló jelek is, de a tudósok és a sajtó tamtamozása ellenére az „ezek a problémák előbb-utóbb majdcsak megoldódnak valahogy” volt az általános érzés. Még el sem múlt egyik vagy másik drámai helyzet, az emberek és a társadalmak igyekeztek foggal-körömmel visszakapaszkodni a biztonságok világába, a biztonságos világ

illúziójába. Érthető, de veszélyes botorság.

Jöttek is az újabb sokkok: 2001 szeptembere, a terrorizmus terjedése, a geopolitikai erőviszonyok átrendeződése, a Nyugat térvesztése, Kína megfékezhetetlen hódító lendülete, az erőforrások kimerülése, a klímaváltozás, a nagy árvizek, az iszlám forrongása, az élelmiszerárak elszabadulása, a japán atomkatasztrófa, a szűnni nem akaró gazdasági válság. Nyilvánvalóvá vált, hogy a bizonytalanságok, a fokozott kockázatok és a nyitott kérdések újabb korszakába léptünk. „A kockázati társadalom” korszakába – írta Ulrich Beck. „A meglepetés és bizonytalanság világába” (Donald H. Rumsfeld). „A globális dzsungelbe” (Stanley Hoffmann). „A zűrzavar korába” (Alain Greenspan). „A globális kapitalizmus válságába” (Soros György). „Kaotikussá váló történelemben” (Richard Cohen).

De talán a legszigorúbb ítéletet Eric Hobsbawm hozta meg, aki A szélsőségek kora. A rövid 20. század története, 1914–1991 című könyvét így fejezi be: „Történelmi méretű válság küszöbére érkezünk (...) Az emberi társadalmak alapvető struktúrái (...) a pusztulás szélére kerültek (...) Nem tudjuk, merre megyünk (...) Ha a múltra vagy a jelenre építjük a harmadik évezredet, akkor kudarcot vallunk majd. És a bukás ára, vagyis társadalmunk megváltoztatásának az alternatívája: a sötétség.”

Nyitva hagyott kérdések sokasága ágaskodik körülöttünk. Meddig tart a Pax Americana? Hogyan rendeződnek át a világpolitika erőviszonyai? Megállítható-e az USA és az európai államok eladósodása? Kordában tartható-e a terrorizmus? Kiküszöbölhető-e a nukleáris robbanás veszélye? Megállítható-e a Föld túlnépesedése? Mit lehet kezdeni a javak globális elosztásának fenntarthatatlan igazságtalanságával és a szegénység problémájával?

Fokozza a bizonytalanságot az is, hogy az utóbbi évtizedekben megropantak a társadalmi intézmények és

azok a „nagy narratívák” („jóléti állam”, „európai modell”, „amerikai álm”) és nagy világértelmezések, ideológiák (konzervativizmus, liberalizmus, szociáldemokrácia), amelyek korábban összetartották a társadalmakat. Megváltoztak a társadalmi együttélés játékszabályai is, a mindennapi viselkedéskultúra alapvető rendszere. Így lett a „Szeresd felebarátodat!”-ből „Szeresd önmagad!”; az „Áldozd fel magad!”-ből „Teljesítsd ki önmagad!”, a „Légy szerény!”-ből „Légy sikeres!”, az „Engedelmeskedj!”-ből „Légy szabad!”, a „Takarékoskodj!”-ből „Fogyassz!”. S így változott a „Légy óvatos!” „Kockáztass!”-ra.

Egymásnak ellentmondó magatartáskultúrák keverednek a mindennapi életben, fokozva az emberek zavartottságát, bizonytalanságérzetét. Ebben az új korszakban azok az országok vannak előnyben, amelyekben erős a társadalmi kohézió, világosak a többség által elfogadott játékszabályok, stabilak, de rugalmasak a politikai, gazdasági, társadalmi intézmények, s mindenekelőtt: ahol szabad, felelősségteljes, öntudatos, toleráns, a problémák megoldásán dolgozó polgárok élnek. Akik nem kapaszkodnak görcsösen a hajdani biztonság emlékeibe, törmelékeibe, hanem keresik a megoldásokat. S kiváltképpen akik a bizonytalanság elől nem menekülnek be a lonesco emlegette egyik vagy másik (egymást gyűlölő s mindenért felelőssé tevő) rinocérosznyájba, mindenre megoldást, biztonságot ígérő kancsal ideológiába.

De ne csak sopánkodjunk életünk mindenkori, s mai létünk különösen nagy bizonytalansága miatt. Mert tudnunk kell és tudnunk érdemes, hogy a nagy átalakulások korszakai, az „axiális korok” (Jaspers, Etzioni) vagy „liminális korok” (Turner) egyben a „teremtő rombolás” (Schumpeter) korszakai is lehetnek. Új eszmék, új megoldások, új szabadságok, új emberi lehetőségek

kibontakozásának korai. Igaz, csak akkor, ha a kor embereiben megvan az erő, a bátorság, a tudás, az autonómia, az akarat arra, hogy megpróbálják újraértelmezni a világot, társadalmi rendjüket, emberi létüket.

S most vegyünk nagy lélegzetet, és kérdezzük meg: képesek vagyunk-e erre mi is itt, a Duna–Tisza partján? Jó volna, de nehéz hinni benne. Mert féltő, hogy nem vagyunk felkészülve arra, hogy a bizonytalanság korában igazán megálljuk a helyünket. Nemcsak azért, mert gazdaságunk rozoga, politikai közéletünk dzsungelszerű, társadalmunk szétzilált (ezekről a bajokról rengeteg, bár viszonylag kevés józan szó esik mostanában). Hanem azért is, mert gondolkodásmódunkban és magatartás-kultúránkban sem vagyunk felkészülve.

A világháború és két évtizednyi diktatúra után a késő kádárizmus émeletítő kompromisszuma és populista demagógiája elaltatott minket. A gulyás-kommunizmus levében áztunk. Majd jó néhány évre a nyugati világ csillogása kápráztatott el minket. Aztán, nem egészen derült égből, de jött a villámcsapás. Az igazság órája. Felkészületlenül ért minket. Nem csak gazdaságunk és intézményrendszerünk, tudásunk, szaktudásunk is elavult, panaszkultúránk immár nem működött, országunk sorsát, bambán, felelőtlenül egymással civakodó politikusokra bíztuk, Európa nyelveit nem beszéltük, kapkodva, az országot ide-oda rángatva a világban végbemenő nagy változások adta lehetőségeket kihasználni nem tudtuk. Felocsúdva minden eresztékében nyirkos országban találtuk magunkat. És egymásra mutogatunk, ahelyett hogy – legalább amíg a vihar tart – együtt dolgoznánk azon, hogy a megújult ország megtalálja a helyét, szerepét az átalakulóban lévő Európában és világban.

A sok gazdasági, társadalmi, politikai teendő mellett azt a számos kiváló gondolkodó által megfogalmazott figyelmeztetést is komolyan kellene végre vennünk, hogy egy ország ereje, szabadsága, autonómiája, sikere elsősorban azon múlik, mennyire szabadok, autonómak, felelősségteljesek, törvénytisztelők, sikeresek a polgárai, és mennyire szolidárisak egymással.

De valóban ilyenek vagyunk? Erre nevelt s nevel-e minket történelmünk, iskolánk, közéletünk, közgondolkodásunk? Erre neveljük egymást? Az európai gondolkodás nagy hagyományain nőttünk, növünk fel? „Az értelem és az erkölcs” irányítja életünket (Kant)? Megvan-e bennünk „a bátorság a szabadságra” (Sartre, Fromm)? Fel tudunk-e lázadni a világ kegyetlen értelmetlensége ellen (Camus)? Munkálkodunk-e azon nap mint nap, hogy gazdag és autonóm személyiséggé váljunk (Foucault)? Képesek vagyunk-e válaszolni a világ kihívásaira? Mert ha nem, akkor (Jung figyelmeztet erre) a világ válaszol helyettünk. Képesek vagyunk-e az öröme, képesek vagyunk-e „játszani” a gondokkal teli világban (Huizinga, Rahner, Cseh Tamás)? Képesek vagyunk-e kitörni múltunk s rossz rutinjaink ketrecéből, képesek vagyunk-e „megváltoztatni éltünket” (Rilke)? El tudunk-e számolni azokkal a bizonyos talentumokkal? Van-e erőnk arra, hogy keressük életünk értelmét az esetleg értelmetlen világban (Derrida)? Megvan-e bennünk „a bátorság a létre” (Tillich)? „Szembe tudunk-e nézni az emberi lét bizonytalanságával” (Szókratész, Caputo)?

De álljunk meg itt! Mert már prédikálok. Mert már túlontúl fellebegtünk a filozófiai felhők magasságába. Persze ez is ránk fér, de ideje leszállnunk a hazai síkságra – hogy ne ugart mondjak –, mert sok itt a teendő.

Forrás: [HVG](#) - 2011. november 19.